

قدرت سیاسی از منظر قرآن کریم

سید کاظم سید باقری

شناسنامه علمی

■ عنوان تحقیق: قدرت سیاسی از منظر قرآن کریم

■ پژوهشکده: نظام‌های اسلامی

■ گروه علمی: سیاست

■ محقق: سید کاظم سید باقری

■ ارزیابان علمی: دکتر عبدالوهاب فراتی و حجت‌الاسلام عبدالله نظریزاده

قدرت سیاسی و منظر قرآن کریم

سید کاظم سید باقری

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: هنگام

سرشناسه: سید باقری، سید کاظم، ۱۳۵۰-.

عنوان و نام پدیدآور: قدرت سیاسی از منظر قرآن کریم / سید کاظم سید باقری.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۴۱۶ص.

شابک: ۱- ۳۰۵- ۱۰۸- ۶۰۰- ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فبیای مختصر.

یادداشت: فهرست‌نویسی کامل این اثر در سایت کتابخانه ملی قابل دسترسی است.

یادداشت: کتابنامه.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۹۳۹۴۲

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۱	پیشفتار
۱۵	مقدمه
۲۷	فصل اول: کلیات، بهورها و تمهیدات نظری
۲۸	گفتار اول: تبیین مفهومها و ابعاد علمی موضوع
۲۸	۱. قدرت
۲۹	۲. قدرت سیاسی
۳۰	۳. اقتدار
۳۰	۴. قوه
۳۱	۵. سلطان و سلطه
۳۳	۶. مُلک و ملک
۳۳	۷. ولایت
۳۴	۸. حکم
۳۴	۹. قهر
۳۵	۱۰. تفسیر سیاسی
۳۶	گفتار دوم: قدرت سیاسی و مفهومهای مرتبط
۳۷	۱. قدرت و مفهومهای همسو
۳۸	۱-۱. قدرت و قوت
۳۸	۱-۲. قدرت و اقتدار
۳۹	۱-۳. قدرت و ولایت

- ۱-۴. قدرت و ملک..... ۴۰
- ۱-۵. قدرت و حکم..... ۴۱
- ۱-۶. قدرت و سلطنت..... ۴۱
- ۱-۷. قدرت و قهر..... ۴۲
۲. قدرت و مفهوم‌های ناهمسو..... ۴۲
- ۲-۱. قدرت و ضعف..... ۴۳
- ۲-۲. قدرت و عجز..... ۴۳
- ۲-۱. قدرت و فترت..... ۴۴
- ۲-۴. قدرت و ذلت..... ۴۵
- ۲-۵. قدرت و فشا (ترس همراه با ضعف)..... ۴۵
- گفتار سوم: روش تفسیر اجتهادی..... ۵۱
۱. تبیین تفسیر اجتهادی..... ۵۲
۲. ضرورت اقبال به تفسیر اجتهادی..... ۵۵
۳. تفسیر اجتهادی و تفسیر بهی..... ۵۷
۴. تفسیر اجتهادی و تفسیر عقلی..... ۶۰
۵. ویژگی‌های روشی تفسیر اجتهادی..... ۶۲
۶. ظرفیت‌های روشی تفسیر اجتهادی..... ۶۵
- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی..... ۷۰
- فصل دوم: ماهیت، سطوح و مؤلفه‌های قدرت سیاسی در قرآن کریم**..... ۷۳
- گفتار اول: ماهیت قدرت..... ۷۳
۱. قدرت، امر بایسته جامعه..... ۷۷
۲. قدرت؛ موهبت الهی..... ۷۸
۳. هدف قدرت..... ۸۱
- گفتار دوم: سطوح و مراتب اعمال قدرت..... ۸۳
۱. سطوح قدرت..... ۸۳
۲. مراتب اعمال قدرت..... ۹۲
- گفتار سوم: مؤلفه‌های قدرت سیاسی از دیدگاه قرآن کریم..... ۹۳

۹۴.....	۱. مؤلفه‌های مادی قدرت سیاسی.....
۹۴.....	۱-۱. توان مالی.....
۹۶.....	۱-۲. توان نظامی.....
۹۸.....	۱-۳. توانمندی جسمی.....
۱۰۲.....	۲. مؤلفه‌های معنوی قدرت سیاسی در قرآن کریم.....
۱۰۳.....	۲-۱. علم و دانایی.....
۱۱۰.....	۲-۲. استقلال سیاسی.....
۱۱۳.....	۲-۱. اتحاد.....
۱۲۰.....	۲-۴.....
۱۲۷.....	۳. ایمان و روحیه معنوی.....
۱۳۰.....	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی.....
۱۳۳.....	فصل سوم: گونه‌شناسی قدرت سیاسی، خاستگاه، مبانی و شاخصه‌ها.....
۱۳۳.....	درآمد.....
۱۳۴.....	گفتار اول: قدرت مطلوب؛ خاستگاه، مبانی، شاخصه‌ها.....
۱۳۴.....	۱. خاستگاه قدرت مطلوب.....
۱۴۲.....	۲. مبانی قدرت مطلوب.....
۱۴۳.....	۲-۱. مبانی هستی‌شناختی.....
۱۴۸.....	۲-۲. مبانی انسان‌شناختی قدرت مطلوب.....
۱۵۹.....	۳. شاخص‌های قدرت مطلوب در قرآن.....
۱۶۰.....	۳-۱. رشد و هدایت.....
۱۶۲.....	۳-۲. عزت.....
۱۶۶.....	۳-۳. امانت‌داری.....
۱۷۱.....	۳-۴. برپایی عدالت.....
۱۷۱.....	۳-۵. یاد خدا در اوج قدرت.....
۱۷۵.....	گفتار دوم: قدرت نامطلوب؛ خاستگاه، مبانی و شاخصه‌ها.....
۱۷۵.....	۱. خاستگاه قدرت نامشروع.....
۱۷۷.....	۲. مبانی قدرت نامطلوب.....

۱۷۷.....	۲-۱. مبانی هستی‌شناختی قدرت نامطلوب.....
۱۸۱.....	۲-۲. مبانی انسان‌شناختی قدرت نامطلوب.....
۱۸۶.....	۳. شاخصه‌های قدرت نامطلوب.....
۱۸۶.....	۳-۱. ایجاد فساد.....
۱۹۱.....	۳-۲. استکبار.....
۱۹۷.....	۳-۳. سرمستی از قدرت.....
۲۰۰.....	۳-۴. استبداد.....
۲۰۷.....	نتیجه سیری مع‌بندی.....
۲۰۹.....	فصل چهارم: اهداف و کارکردهای قدرت
۲۰۹.....	درآمد.....
۲۱۲.....	گفتار اول: کارکردهای مشترک قدرت مطلوب و نامطلوب.....
۲۱۴.....	۱. نظم و امنیت.....
۲۲۰.....	۲. حل و فصل اختلافات.....
۲۲۳.....	۳. ساماندهی امور جامعه.....
۲۲۶.....	۴. بازدارندگی.....
۲۲۹.....	گفتار دوم: هدف‌ها و کارکردهای قدرت مطلوب.....
۲۲۹.....	۱. کارکردهای قدرت مطلوب.....
۲۳۰.....	۱-۱. اصلاح امور جامعه.....
۲۳۳.....	۱-۲. آماده‌سازی بسترهای رشد جامعه.....
۲۳۷.....	۲. هدف‌های قدرت مطلوب.....
۲۳۸.....	۲-۱. اقامه حدود الهی.....
۲۴۲.....	۲-۲. برپایی عدالت.....
۲۴۷.....	۲-۳. رسیدن انسان به جایگاه شایسته.....
۲۵۰.....	گفتار سوم: هدف‌ها و کارکردهای قدرت نامطلوب.....
۲۵۰.....	۱. کارکردهای قدرت نامطلوب.....
۲۵۰.....	۱-۱. استخفاف انسان‌ها.....
۲۵۵.....	۱-۲. استثمار.....

۲۵۹.....	۱-۳. استضعاف.....
۲۶۲.....	۲. هدف‌های قدرت نامطلوب.....
۲۶۳.....	۲-۱. استعلا و برتری جویی.....
۲۶۶.....	۲-۲. برآوردن نیازهای شخصی - گروهی.....
۲۶۸.....	۲-۳. حفظ قدرت برای قدرت.....
۲۷۰.....	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی.....
۲۷۳.....	فصل پنجم: آسیب‌شناسی قدرت سیاسی از منظر قرآن کریم.....
۲۷۳.....	درآمد.....
۲۷۹.....	گفتار اول: آسیب‌های نفسانی قدرت سیاسی.....
۲۷۹.....	۱. خودبستگی.....
۲۸۳.....	۲. نقدناپذیری.....
۲۸۷.....	گفتار دوم: آسیب‌های عمل قدرت سیاسی.....
۲۸۷.....	۱. طغیان و سرکشی.....
۲۹۰.....	۲. محدودکردن آزادی و نقض حمنه‌الغان.....
۲۹۴.....	۳. آزار و شکنجه.....
۲۹۸.....	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی.....
۳۰۱.....	فصل ششم: سازوکارهای مهار قدرت سیاسی.....
۳۰۱.....	درآمد.....
۳۰۴.....	گفتار اول: سازوکارهای اخلاقی مهار قدرت.....
۳۰۸.....	۱. عدالت.....
۳۱۱.....	۲. تقوا.....
۳۱۷.....	۱-۱. دوری از جاه‌طلبی.....
۳۱۹.....	۲-۲. شرح صدر و شکیبایی.....
۳۲۱.....	۲-۳. استواری گفتار.....
۳۲۲.....	گفتار دوم: سازوکارهای سیاسی مهار قدرت.....
۳۲۳.....	۱. مسئولیت‌همگانی.....
۳۲۸.....	۲. نظارت همگانی: امر به معروف و نهی از منکر.....

۳. نقد و نصیحت..... ۳۳۶
۴. مشورت و رایزنی..... ۳۴۰
- گفتار سوم: سازوکارهای حقوقی مهار قدرت..... ۳۴۴
۱. حاکمیت قانون الهی..... ۳۴۴
۲. تساوی در برابر قانون..... ۳۵۰
۲. همراهی حق و تکلیف..... ۳۵۵
- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی..... ۳۵۸
- جمع‌بندی و برخی نتایج..... ۳۶۱**
۱. قدرت؛ حمت الهی..... ۳۶۳
۲. قدرت بر مردم؛ ساز و آرائی..... ۳۶۴
۳. قدرت سیاسی؛ منافع، انواع قدرت..... ۳۶۴
۴. مشروعیت و مطلوبیت قدرت..... ۳۶۴
۵. فطرت؛ مانع بهره‌وری شخصی از قدرت..... ۳۶۵
۶. قدرت الهی و طاغوتی..... ۳۶۵
۷. قدرت، هدف یا ابزار..... ۳۶۶
۸. قدرت، عدالت و رهایی..... ۳۶۶
۹. کشاکش قدرت‌طلبی و فضیلت..... ۳۶۷
۱۰. قدرت نامطلوب و غفلت..... ۳۶۸
۱۱. برخورد قدرت‌پرستان با ناقدان..... ۳۶۸
۱۲. حرمت پذیرش ولایت کفار..... ۳۶۹
۱۳. استفاده شخصی از قدرت..... ۳۷۰
- کتابنامه..... ۳۷۱
- فهرست آیات..... ۳۸۷
- فهرست روایات..... ۴۰۳
- نمایه..... ۴۰۵

پیشگفتار

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی براساس آموزه‌ها و احکام آن در ایران از یک سو و شکست مکتب‌های بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی در سامان‌دهی بازارهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره انتظار بشر از اسلام افزوده است.

انتظار آن است اسلام بتواند مسیر هدایت فرد و اداره جامعه تبیین و نظام‌های اجتماعی آن ترسیم شود؛ در گام آن در مواجهه با یافته‌های علوم انسانی و مکتب‌های بشری، با منطق و استدلال مستند عرضه شود و بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان، آسیب‌شناسی و ساحت قدسی دین از پیرایه‌های موهوم و موهون پیراسته شود.

تحقق این امور، پژوهش دقیق، جامع و سامان‌دهی کشف و بازآفرینی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن و همت والای دانش‌پایسته و روزآمدی را می‌طلبد و این امر بدون تأسیس نهادهای پژوهشی و آموزشی کارآمد میسر نیست.

بدین منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهاد علمی است، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی، همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی که شامل پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق،

سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی است، به طور خاص با مطالعه نظام‌های اجتماعی هدف‌های زیر را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظام‌های اجتماعی اسلام و عرضه الگوهای کاربردی در قلمروی آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسانی به متوالت امر و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق در باب مسائل مستحدثه به انگیزه گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای ملی

۵. پاسخگویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریت اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکتب‌ها و نظام‌های معارض.

تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند، جناب آقای سیدکاظم سیدباقری، در گروه سیاست پژوهشگاه نظام‌های اسلامی است، به موضوع قدرت سیاسی از منظر قرآن کریم پرداخته است.

محقق محترم در این نوشته در پی آن بوده است مفهیم کلیدی و بنیادین سیاست، یعنی قدرت را از منظر قرآن کریم به عنوان اولین و مهم‌ترین منبع اندیشه سیاسی اسلام بررسی کند.

با عنایت به اینکه قدرت سیاسی در بسیاری جلوه‌های اجتماعی و سیاسی اثر فراوان دارد و با توجه به بنیادین بودن این مفهوم و نوع رابطه آن با حیات سیاسی انسان، فهم چیستی و ماهیت آن از دیدگاه قرآن کریم می‌تواند راهگشای بسیاری مسائل در حوزه اندیشه سیاسی اسلام باشد. رسیدن به فهم سنجیده و دقیق از اندیشه سیاسی اسلام، به‌ویژه از دیدگاه قرآن در گرو شناخت مفهوم‌هایی مانند قدرت و بسیاری مفاهیم همسو و غیرهمسو با آن است که در این تحقیق با عنایت به روش تفسیر اجتهادی قرآن و لوازم بازخوانی و ژرف‌کاوی شده است.

این تحقیق ضمن عنایت به ماهیت قدرت، آن را ارزشیابی کرده، با عنایت به برخی آیه‌های قرآن، آن را مثبت و مطلوب ارزیابی کرده است. در نتیجه بر این باور است با نگاه هنجاری قرآن کریم، قدرت سیاسی ابزاری است که با توجه به شاخص‌های مطلوب آن (رشد، عدالت، آزادی، امنیت، تعاون و...) می‌توان جامعه و حیات سیاسی انسان را به‌سوی ارزش‌های توحیدی و سعادت هدایت کرد.

محقق محترم با بررسی مبانی هستی‌شناختی و انسان‌شناختی خاستگاه قدرت، مطلب، بسیاری از شاخص‌های آن را نشان داده است. او کنار بررسی قدرت، مطلوب، خاستگاه، مبانی و شاخص‌های قدرت نامطلوب را نیز تبیین کرده است.

هدف‌ها و کارکردها، قدرت مطلوب و نامطلوب، آسیب‌شناسی نظری و عملی قدرت سیاسی و سازکارها اخلاقی، سیاسی و حقوقی قدرت، مبحث‌های دیگری بود که برای شناخت واقعی قدرت سیاسی، ویژگی‌ها و ارکان آن و برخی مسائل پیرامونی و در عین حال سرور، قدرت سیاسی، با عنایت به مبانی قرآنی و روش تفسیر اجتهادی مورد بحث و کاوش قرار گرفته است.

در پایان لازم می‌دانیم از دانشور گرامی، جناب آقای سیدکاظم سیدباقری، شورای علمی گروه سیاست و ارزیابان محترم آقایان دکتر عبدالوهاب فراتی و حجت‌الاسلام عبدالله نظرزاده قدردانی و تشکر کنیم. برای به‌سامان رسیدن این تحقیق همکاری داشته‌اند.

گروه سیاست

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

مقدمه

الف) این موضوع، اهمیت و ضرورت

جامعه و قدرت کنار هم و با هم معنا می‌یابند. آدمی از زمانی که وارد جامعه می‌شود با قدرت روبرو می‌گردد. ظرفیت‌های محدودیت‌های آن روبه‌رو می‌شود. قدرت به‌ویژه ساحت سیاسی آن همواره از کهن‌ترین مفهوما در بررسی‌های اجتماعی - سیاسی بوده و در علم سیاست، فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی، محوری‌ترین مفهوم و محل کشاکش و پژوهش‌های سیاسی بسیار بوده است و فهم آن به فهم مسائل و دشواری‌های سیاسی یاری می‌رساند. این پدیده اغلب هنگام بحث اقتدار، عدالت، آزادی، مشروعیت، حاکمیت و مانند آن حضور جدی داشته و دارد و زمانی جدی‌تر می‌شود که بین و مسلک انتقادی، کلیت ساختار و نظام ارزشی حاکم را زیر سؤال برده و بر استارهای مسلط تردید کند. در این هنگام یکی از آغازین پرسش‌ها، پرسش از قدرت، منشأ آن، چگونگی اعمال و معیار مشروعیت آن است. آن‌گونه که در سوال بنیادین دوران مدرنیته، زیر سؤال رفتن بسیاری ارزش‌های سنت از منشأ قدرت سیاسی و مشروعیت آن آغاز شد.

معنا و مفهوم‌های گوناگونی در خانواده «قدرت» مانند توانمندی، توانایی،

۱. صدر المتألهین: تفسیر القرآن الکریم؛ ج ۷، ص ۱۲۴. از آنجاکه این نوشته در حوزه «قدرت سیاسی» به‌انجام می‌رسد، هر جا بحث از قدرت است، معنای سیاسی آن در نظر است؛ مگر جایی که بر بعد دیگری تصریح شود. در مواردی نیز سیاق جمله‌ها، نوع بحث را روشن می‌کند.

زور، نیرو، نفوذ، سلطه، قهر، غلبه، اجبار و مهار وجود دارد، اما باز معنای روشنی از آن نمی‌توان به دست داد. قدرت دانش‌واژه پرابهام و چندپهلویی است و اجماع روشن درباره چستی و ماهیت آن وجود ندارد، اما نمی‌توان شک کرد محصول اراده و اختیار آدمی است؛ عنصری است که در روابط اجتماعی انسان‌ها در گستره تاریخ، همواره نقش تأثیرگذاری بازی کرده و اساس آن مکتب‌ها و مسلک‌های فکری گوناگونی شکل گرفته است.

قرآن کریم اولین منبع اندیشه سیاسی اسلام است و قدرت یکی از عنصرهای بنیادین دانش سیاست است. انسان موجود اجتماعی است و با حضور در اجتماع با قدرت و مهار آن روبه‌رو می‌شود. با توجه به بنیادین بودن این مفهوم و نوع رابطه آن با حاکم سیاسی انسان، فهم چستی و ماهیت آن از دیدگاه قرآن کریم می‌تواند راهگای انسان بسیاری در حوزه اندیشه سیاسی اسلام باشد که از اهمیت بالای بحث رویکرد مردم‌رد نظر حکایت می‌کند.

قرآن با رویکرد جانشین‌داری دارد نمی‌تواند از کنار مسائل بنیادین اجتماع بی‌اعتنا گذر کرده باشد. در نتیجه تأثیرش هنجاری، مفهوم قدرت را به عنوان امر پیشینی به رسمیت می‌شناسد که لازمه ساخت اجتماعی - سیاسی انسان است. قدرت همانند دیگر نعمت‌های الهی، دارای ارزش و اعتبار است و با توجه به شاخص‌های مطلوب ابزاری است که می‌تواند جامعه را در مسیر صحیح هدایت کند و بستر لازم را برای رسیدن به اهداف ارزشمند اجتماعی مثل عدالت، آزادی، رشد، توسعه، امنیت، صلح، تعاون و دیگر ارزش‌های والای انسانی فراهم سازد و در صورتی که در مسیر مطلوب قرار گیرد، می‌تواند منشأ گمراهی، ظلم، استکبار، استضعاف، ناامنی، ترس و بردگی جوامع شود. پس قدرتی در منطق و زبان قرآن معتبر است که رویکرد سعادت‌محور و فضیلت‌اندیش دارد و تا هنگامی دارای مشروعیت است که به سمت هدف‌های توحیدی و سعادت انسان حرکت کند (خلاف مفهوم رایج دوران مدرن که قدرت در نگرش اولی و فی‌نفسه دارای اعتبار است).

در بایستگی انجام این تحقیق همین امر بس که ما برای رسیدن به فهم سنجیده و دقیق اندیشه سیاسی اسلام، باید به قرآن کریم بازگردیم و در فهم و بازخوانی مفهوم‌های بنیادین سیاست ژرف‌کاوی کنیم. از دیگر سو، چساره‌ای

نیست جز آنکه از نگرش‌های مشهور، مسلط، گاه سطحی‌اندیشانه و بررسی‌ها و مطالعه بر پایه منابع دست دوم گذر کنیم و به شایسته‌ترین، اولین و برترین منبع یعنی قرآن برسیم. آنگاه شاید بتوانیم گام‌های آغازین را برای تصویر سامانه مطلوب اجتماعی از دیدگاه دین برداریم.

ب) پیشینه بحث

درباره چیستی قدرت سیاسی از منظر قرآن و مسائل وابسته به آن تا کنون تحقیق مستقل و جامعی صورت نگرفته است. غالب تحقیقات و بررسی‌های انجام شده درباره سیاست و حکومت در قرآن، پراکنده به بحث قدرت سیاسی نیز پرداخته‌اند و گاهی قدرت مورد پرسش قرار گرفته و به مسائل و مظاهر آن اشاره‌های اجمالی شده است. با این همه در تفسیرهایی که رویکرد سیاسی - اجتماعی داشته‌اند، گاه به تناسب برخی مباحث‌های مرتبط با قدرت مورد توجه قرار گرفته است؛ تفسیرهایی مانند فی اللال القرآن از سید قطب، المیزان فی تفسیر القرآن از سید محمد حارثین، المیزان فی تفسیر من هدی القرآن از سید محمد تقی مدرسی یا تسنیم از جواد علی و تفسیرهای متعدد دیگر. در مواردی نیز در تفسیرهای موضوعی به برخی از این مباحث اشاره شده است؛ مانند تفسیر موضوعی قرآن: صورت و سیرت انسان در قرآن از عبدالله جوادی آملی. در ادامه به برخی کتاب‌هایی اشاره می‌کنیم که به مسائل محدود قدرت سیاسی در قرآن پرداخته‌اند:

۱. کتاب‌هایی که رویکرد خاص قرآنی دارند:

- الف) نظریة السلطة فی القرآن الکریم، الاستکبار و التمکین از محمد باقر المصطفی.
 ب) القوة و السلطة فی القرآن، محمد مهدی آصفی.^۱ او همچنین مقدمه‌ای با نام «العلاقة بین القوة و السلطة فی القرآن» دارد.^۲

۱. محمد مهدی آصفی؛ میراثان فی کتاب الله: المعجب، القوة و السلطة فی القرآن؛ تهران: [بی‌نا]، ۱۳۸۲.

۲. محمد مهدی آصفی؛ «العلاقة بین القوة و السلطة فی القرآن»؛ فصلنامه الفکر الاسلامی، شهریور ۱۳۸۰، ش ۲۹.

ج) اصول الفکر السیاسی فی القرآن المکی نوشته عبدالقادر حامد التیجانی.^۱ نویسنده در این کتاب نگرش جدیدی از مبحث‌های مربوط به اندیشه سیاسی مرتبط با قرآن را در دوره مکه از طریق آیه‌ها و سوره‌های مکی به بحث می‌گذارد و خلاف دیدگاه غالب که اسلام را در دوران مکه، صرفاً اعتقادی، فردی و غیرسیاسی می‌دانند، ایشان بر این باور است اصول اندیشه سیاسی اسلام در مکه بیان شده است و در آن دوره نیز پیامبر گرامی اسلام (ص)، با محور بودن دعوت، حاکمیت شرک و کفر را رد کرد و در پی پی‌ریزی برای ایجاد حکومت اسلامی بود. ایشان این کتاب را در چهار باب سامان داده است.

د) سیاست و حکومت، در قرآن از کاظم قاضی‌زاده.^۲ این کتاب دارای هشت فصل با عنوان زیر چون «مبانی حکومت اسلامی از نگاه قرآن»، «مشروعیت حکومت مصر با بران (ص) و امامان معصوم (ع)»، «مشروعیت حکومت عصر غیبت (عج)»، «شیوه تصمیم‌گیری‌های کلان حکومتی از دیدگاه قرآن»، «شرایط و وظایف و اختارات رئیس و کارگزاران دولت اسلامی»، «حقوق و آزادی سیاسی»، «عدالت اجتماعی»، «وابط خارجی دولت اسلامی» و «نتیجه‌گیری و تحلیل» است. این کتاب به زعم این محقق، حوزه تفسیر موضوعی قرآن قرار دارد و روش آن نیز تفسیر اجتهادی است. در روایت‌ها درباره آیه‌ها بهره گرفته شده است.

ه) نظریه قدرت برگرفته از قرآن و سنت، محمدهادی مفتاح.^۳ در این کتاب تلاش شده است دولت مقبول از نگاه منابع نقلی دین تبیین شود. با توجه به قرآن و سنت، به پرسش تبیین خاستگاه حکومت اسلامی، ساختار و چینش ارکان دولت دینی، اخلاق قدرت و شیوه حکمرانی مطلوب شارع پاسخ داده

۱. عبدالقادر حامد التیجانی: اصول الفکر السیاسی فی القرآن المکی؛ اردن: المعهد العالمی للفکر الاسلامی، دارالبشیر للنشر و التوزیع، ۱۹۹۵.

۲. کاظم قاضی‌زاده: سیاست و حکومت در قرآن؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۵.

۳. محمدهادی مفتاح: نظریه قدرت برگرفته از قرآن و سنت؛ قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۸.

شود. در این کتاب نویسنده بیشتر به مباحث‌های مربوط به حکومت و حاکمیت اسلامی پرداخته است.

و) راهنمای پژوهش در قرآن و علوم روز (قرآن، مدیریت و علوم سیاسی)^۱
عنوان‌های کلی این کتاب در بخش علوم سیاسی عبارتند از: دین و سیاست، جنگ و صلح در اسلام، جایگاه ولایت فقیه در نظام سیاسی اسلام، وظایف و مسئولیت‌های حکومت اسلامی، نهادهای حکومتی، قدرت، مشروعیت و حکومت، جایگاه مردم در حکومت اسلامی، انواع حکومت و سیاست خارجی.

۲ کتاب‌هایی که به طور عام به اندیشه سیاسی اسلام می‌پردازند و در ضمن به بحث قدرت از دیدگاه قرآن اشاره‌هایی دارند:

الف) توزیع قدرت در اندیشه سیاسی اسلام^۲ سیدصادق حقیقت. این کتاب دارای مقدمه، چهار فصل و نتیجه‌گیری است. فصل اول کتاب فلسفه سیاسی و فقه سیاسی و بیان اراده‌ها را بررسی می‌کند. فصل دوم کتاب مباحث‌های نظری درباره «قدرت و توزیع آن» را بررسی می‌کند و برای شکل غیراقتدارآمیز آن هشت شاخص زیر را عرض می‌دهد: «قانون‌گرایی»، «رأی‌گیری»، «انتخاب‌راندگان»، «استقلال قوای اصلی»، «آزادی»، «قوت جامعه مدنی»، «محاسبه‌پذیری» و «سرانجام نبود فرهنگ‌مندی هیئت حاکمه». فصل سوم به بررسی فلسفه سیاسی شیعه اختصاص دارد. عنوان فصل چهارم «توزیع قدرت در فقه سیاسی شیعه» است. این کتاب فقط به مباحث‌های توزیع قدرت از منظر فقه سیاسی و فلسفه سیاسی می‌پردازد و در صفحه‌هایی به قرآن و بحث قدرت اشاره دارد.

ب) نظارت بر قدرت در فقه سیاسی، سیدسجاد ایزدهی.^۳ این کتاب در چهار سطح از نظارت بحث کرده است:

۱. حسن عباس‌نژاد (گردآورنده): راهنمای پژوهش در قرآن و علوم روز: قرآن، مدیریت و علوم سیاسی؛ مشهد: بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴.

۲. سیدصادق حقیقت: توزیع قدرت در اندیشه سیاسی شیعه؛ تهران: هستی‌نما، ۱۳۸۱.

۳. سیدسجاد ایزدهی: نظارت بر قدرت در فقه سیاسی؛ قم: پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی، ۱۳۸۸.

نظارت در مرحله کسب قدرت، نظارت در مرحله اعمال قدرت، نظارت در مرحله توزیع قدرت، نظارت در مرحله گردش قدرت. همان گونه که از اسم کتاب پیدا است، گستره بحث به فقه سیاسی محدود است، اما از آنجا که یکی از منابع فقه سیاسی قرآن است، در مورد هایی به قرآن نیز استناد شده است.

ج) پژوهشی در موضوع قدرت، انواع، منابع، پیامدها و کنترل آن. محمدحسین اسکندری، اسماعیل داراب کلایی.^۱ کتاب حاضر که منبعی برای دانشجویان رشته های حقوق و علوم سیاسی به شمار می آید، دربردارنده کلیات و مفهومی هایی درباره قدرت، رابطه قدرت با اخلاق، رابطه قدرت و دین، انواع قدرت، منابع آن، پیامدهای قدرت و نظارت بر آن است.

د) فلسفه قدرت، سیدعباس نبوی.^۲ این کتاب در نه فصل سامان داده شده است و به مباحثی مانند فلسفه قدرت، چیستی قدرت، منابع تولید قدرت، روش های تولید آن، هزینه ها، هدف ها، اخلاق قدرت، مهارت و توزیع آن و مشروعیت قدرت پرداخته است. این رشته ضمن پرداختن به دیدگاه های گوناگون، در پرتو اندیشه اسلامی نگاشته شده است.

ه) قدرت و مشروعیت، سیدعباس حسن قائم مقامی.^۳ به طور کلی این کتاب نظریه های مطرح شده در تبیین مشروعیت و ولایت فقیه را بررسی انتقادی می کند. رویکرد کتاب فلسفی سپس فقهی است. کتاب دربردارنده نه فصل است و مباحثی مانند فلسفه و سیاست، نگاهی به مبانی نظری حکومت اسلامی، نظریه های مشروعیت و ولایت فقیه، کارکرد و نقش مردم در حکومت اسلامی، بررسی ادله نظریه مشروعیت الهی - مدنی، باز تأملی در نسبت اندیشه و عمل سیاسی، بررسی ادله نظریه مشروعیت الهی - مدنی، ولایت فقیه و فرایند مصلحت شناسی اجتماعی، ولایت فقیه، آزادی و جامعه مدنی را مورد

۱. محمدحسین اسکندری و اسماعیل داراب کلایی؛ پژوهشی در موضوع قدرت؛ قم: مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۳

۲. سیدعباس نبوی؛ فلسفه قدرت؛ تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۹.

۳. سیدعباس قائم مقامی؛ قدرت و مشروعیت؛ تهران: انتشارات سوره، ۱۳۷۹.

توجه قرار داده است. همان‌گونه که مشخص است، در این کتاب نویسنده بیشتر نظریه‌های مشروعیت درباره ولایت فقیه را توضیح می‌دهد و به مبحث‌های قدرت، خاص و مستقیم اشاره ندارد.

و) قدرت، دانش، مشروعیت، داوود فیروجی.^۱ کتاب دربرگیرنده مقدمه و سه بخش کلی است و به بررسی اندیشه‌های سده‌های میانه (سوم تا هشتم هجری) تمدن اسلامی می‌پردازد. نویسنده به دنبال فهم و تبیین رابطه سه مفهوم قدرت، دانش و مشروعیت در سده‌های میانه است. بخش اول کتاب، چهارچوب نظری بحث و زیخرد مبتنی بر روش‌شناسی تبارشناسانه و تحلیل گفتمان را مطرح می‌کند. بخش دوم، با عنوان «ساخت و روابط قدرت در دوره میانه»، به سابقه قدرت و دولت اسلامی می‌پردازد و بخش سوم به فقه سیاسی اهل سنت، فقه سیاسی شیعه و خلافت عباسی توجه دارد. در این کتاب نیز، نویسنده مستقیم به مبحث‌های قدرت وارد نمی‌شود و همواره در پی رابطه آن با دانش و نقش آن در شکل‌گیری دانش سیاسی اسلام در سده‌های میانه است.

ج) هدف تحقیق

با عنایت به شبکه مفهوم‌های سیاسی و بازاریابی، بنایگاه قدرت در آن، این تحقیق در جست‌وجوی آن است ضمن بررسی مفهوم قدرت و مفاهیم همسو از منظر قرآن کریم، به چیستی، مبانی، مؤلفه‌ها، گونه‌شناسی، شاخص‌های قدرت، کارکردها، پیامدها، آسیب‌شناسی و بحث توزیع و تحدید آن می‌پردازد. بر پایه آیه‌های قرآن کوشیده‌ایم پژوهش جامع و شفاف از مبحث قدرت سیاسی، ماهیت، هدف‌ها و مسائل آن عرضه کنیم. آسان که امید داریم این پژوهش شاید بتواند در مرحله کاربردی برای آسیب‌شناسی قدرت سیاسی، عرضه شاخص‌ها و سازوکارهای مهار قدرت در نظام جمهوری اسلامی و نقد منصفانه آن کارا و مؤثر باشد و به برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در برخی ساحت‌ها یاری کند.

۱. داوود فیروجی: قدرت، دانش، مشروعیت؛ تهران: بقیه، ۱۳۸۰.